

A késő modern gyermekvédelmi rendszer repedései és fogódzói – egy esettanulmány tanulságai

RÁCZ ANDREA – SIK DOMONKOS

RÁCZ ANDREA: ELTE TÁTK Szociális Munka Tanszék – racz.andrea.aniko@tatk.elte.hu

SIK DOMONKOS: ELTE-TÁTK Társadalomelmélet Tanszék – sikdom@gmail.com

ABSZTRAKT Az esettanulmány célja egy gyermekvédelmi élettörténeten keresztül a rendszer funkcióinak és diszfunkcióinak azonosítása. A segítőhelyzetek vizsgálata során választ keresünk a kérdésre, hogy a gyermekvédelem célkitűzései milyen gyakorlatokban öltenek testet; a szolidaritás milyen hallgatólagos értékek mentén szerveződik; az egyes szereplők milyen érdekek mentén járnak el; továbbá a gyermekek jogai mennyiben érvényesülnek. Az esetvitelben érintett szereplők perspektívájából elemezzük, hogy a késő modern gyermekvédelmi rendszer által azonosított családi problémákra milyen megoldás születik az állami gyermekvédelemben, majd a gondozási folyamat során fellépő problémákra hogyan reagál a rendszer. Az esettanulmány tanulsága szerint a segítséget nyújtó rendszer korlátozott reflexivitással, illetve jelentős időbeli elcsúszásokkal reagál a gondozott fiatal által megélt problémákra. Legtöbbször már kialakult probléma tűzoltásaként jelent meg a segítségnyújtás mind a gyermekjóléti alapellátás, mind a gyermekvédelmi szakellátás oldaláról, aminek következtében az intervenció hatékonysága korlátozott maradt.

Kulcsszavak: késő modernitás, gyermekvédelem, diszfunkciók, esettanulmány

Cracks and Grips in the Late Modern Child Protection System – Lessons from a Case Study

ABSTRACT The aim of our case study is to identify the functions and dysfunctions of the child protection system. By analysing the supportive interactions, an attempt is made to answer the following questions: how are the goals of the system translated into practices; what latent values of solidarity are detectable; what are the interest of each actors; how are the rights of the children protected? From the perspective of the various actors involved, it is also analysed how the system attempts to solve those challenges of family life, which appear on its horizon. According to our conclusions, the child support system reacts to the problems experienced by the client in most cases with limited reflexivity and a certain lag: as the support is provided in a crisis averting manner – both in the frame of the basic support and the specific interventions – its efficiency often remains limited.

Keywords: late modernity, child protection, dysfunctions, case study

BEVEZETÉS

A szenvedés egyszerre tapasztalat és konstrukció: miközben a megterhelővé vagy egyenesen elviselhetetlenné vált világ az elszenvedő számára kézzelfogható, megkérdőjelezhetetlen tény, e benyomások értelme mégis interpretációs és oktuldajdonítási sémákra támaszkodik. Ebből a szempontból beszédesek azok a diszkurzív keretezések, melyek segítségével számot adunk a szenvedésről, valamint az attól elválaszthatatlan társas segítségnyújtási gyakorlatokról (Rose 1999). Függetlenül attól, hogy a szenvedő horizontján felbukkannak-e társak, a szenvedés óhatatlanul társadalmi térben zajlik. Nem csupán a kapcsolódó diskurzusok révén, hanem a szenvedés által megidézett segítségnyújtás lehetősége és felelőssége miatt is: minthogy a társaknak módjukban áll azt enyhíteni vagy éppen fokozni, így a szenvedés szempontjából a szolidaritás várakozási horizontja is kulcsszerepet tölt be (Sik 2018). A társadalmi felelősségvállalás intézményei a modernizáció során kiagyazódtak a lokális közösségi keretek közül, ahogy egyre inkább az állami társadalombiztosítási rendszer keretei között szerveződő, szakértői tudás alapuló aktorok vették át a stafétát (Castel 1998). A késő modernitás meghatározó strukturális átalakulásai azonban nem hagyták érintetlenül ezen intézményrendszert sem: a finanszírozás nehézségei, az állam politikai környezetének nivellálódása, az adminisztratív rendszerek diszfunkciói, valamint a szakértői segítség eldologiasító jellegének veszélyei egyaránt olyan kihívások elé állították a kortárs társadalmakat, melyek eredményeként a szenvedéseket enyhíteni hivatott szolidaritási hálózatok esetlegessé váltak (Sik et al. 2019, 2020). A rendszerváltás utáni időszakban, és különösen a jóléti állam modelljével való nyílt szakítást követően (Ferge 2012; Juhász 2015) e kontingenciák kezelésének tovább romlottak a hazai esélyei: az egyre súlyosabb erőforrás-kivonások (Czibere et al. 2017); a szelektív szociálpolitikai programok (Szikra 2019); a kiszámíthatatlan szabályozás, a magas fluktuáció (Darvas – Ferge 2013, Balogh et al. 2019) egyaránt tovább nehezítik a globális kihívásokkal való szembenézést.

E sajátosságok jelölik ki tanulmányunk¹ tágabb kontextusát: egy esettanulmány keretében arra teszünk kísérletet, hogy bemutassuk, a hazai gyermekvédelmi rendszerben milyen ideáltipikus pályát járnak be a szenvedéstapasztalatok. Korábbi kutatásokból jól ismert, hogy a szociálpolitikai rendszeren belül e terület sajátos kihívásokkal küzd: olyan fragmentált intézményrendszernek tekinthető, mely részben finanszírozási, részben szabályozási okokból csak korlátozottan tud megfelelni az önmaga számára felállított ideáloknak (Rácz 2016). Ugyanakkor e makro korlátok korántsem determinálják a mikroszintű folyamatokat: a rendszer repedezett bár, de a repedésekben lehetőség nyílik a megkapaszkodásra is (Rácz 2012, 2017). Ahhoz, hogy átfogó képet alkothassunk a buktatókról és esélyekről, a segítségi hálózatok mikroszociológiai elemzésére van szükség (Sik 2018). Arra teszünk kísérletet, hogy folyamatában, a különböző szereplők perspektíváit egyaránt figyelembe véve tárjuk fel a szenvedéstapasztalatok értelmezésének, közlésének és kezelésének egymásba fonódó szövetét. Az érintettek és segítők narratíváiból feltárulnak azok a pontok, ahol áthidalhatatlannak tűnő szakadékok, funkcionálisan feljavítható lehetőségek és szinergiák azonosíthatók.

¹ Készült a *Szolidaritás a késő modernitásban* c. OTKA kutatás (FK 129138) támogatásával. Rácz Andrea részt vesz a tematikusan kapcsolódó *Menekülés az államtól: privatizáció, exit-stratégiák és alternatív szolgáltatások a gyermeknevelésben* c. OTKA-kutatásban (FK 135215, 2020-2023, Berényi Eszter), valamint a *COST Action: CA19106 – Multi-Sectoral Responses to Child Abuse and Neglect in Europe: Incidence and Trends* c. projektben.

A gyermekvédelmi rendszerben² 2019-ben összesen 23 090 fő élt, melyből 20 876 fő volt kiskorú.³ 2010 óta jelentős növekedés figyelhető meg a gondozotti létszámban, mellyel elértük az 1997-es kiinduló állapotot, amikor a Gyermekvédelmi törvény megszületett. Gondozási helyek tekintetében a nevelőszülőnél és gyermekotthonban gondozott gyermekek aránya 2004-ig nagyjából kiegyenlített volt, azóta növekszik a nevelőszülőnél elhelyezett gyermekek aránya, tárgyévben 68%-a az ellátottnak nevelőszülőknél élt.⁴ A nevelőszülők száma lényeges változást nem mutat, végig 5200–5700 fő körül mozgott, jelenleg 5519 fő lát el nevelőszülői feladatokat⁵. A nevelőszülők többsége középkorú, vidéken, kisebb településeken, jellemzően az ÉK-i és a DNY-i országrészekben él, alacsony iskolai végzettséggel rendelkeznek, 61%-uknak nincs érettségije (Balogh et al. 2019: 44). Az utógondozói ellátásban részesülők száma viszont évről évre csökken, 2018-ban létszámuk 2214 fő volt, mely 2010-hez képest 1400 fős csökkentést jelent⁶. A csökkenést részben az ellátás igénybevételének szigorítása okozza, másrészt a fiatalok kiábrándultsága is (Rácz 2012, 2016), nem kívánnak tovább élni az állami segítségnyújtás lehetőségeivel.

A következőkben bemutatásra kerülő esettanulmány célja az egyes szereplők perspektívájából egy gyermekvédelmi élettörténeten keresztül a rendszer funkcióinak és diszfunkcióinak azonosítása; a segítő helyzetek értékelő-elemzése; továbbá annak vizsgálata, hogy a gyermekvédelem célrendszere a gyakorlatban hogyan érvényesül; a rendszer kívül szolidáris; egyáltalán a gyermek/ellátott jogai mennyiben érvényesülnek.

Az eset kiválasztásának alapvető szempontja volt, hogy egy olyan gyermekvédelmi élettörténetre nézzünk rá, ahol az állami gyermekvédelemben ismétlődnek, illetve hasonló mintázatot mutatnak a hozott, családból eredő problémák. A bemutatásra kerülő eset kiválasztásához egy gyermekvédelmi szakértő volt a segítségünkre. Alapvető szempont volt, hogy mind a kliens, mind az ellátotti oldal megszólítható legyen és a szakmai dokumentáció is teljes körben, az alapellátástól a szakellátásig elérhető legyen. Ahogy a korábbi gyermekvédelmi esettanulmányok is mutatják, a családban átélte traumák sokszor ismétlődnek a gyermekvédelmi rendszerben, illetve az élettörténet megítélése nagyon szubjektív a különböző szereplők olvasatában (Rubeus Egyesület 2016, Rácz 2016, 2017). Fontosnak tartottuk, hogy egy fiatal felnőttet kérdezzünk meg, aki a gyermekkorára és fiatal felnőttkorára a rendszer működése szempontjából is tud reflektálni, ezért is egy utógondozói ellátásban részesülőt választottunk. A nevelőszülőnél való nevelkedés megismerése is kiemelt szempontunk volt, mivel az elmúlt években ez az ellátási forma egyre dominánsabb lett a hazai rendszerben szemben az intézményes ellátásokkal.

Az esettanulmányhoz négy interjú készült a gyermekvédelem szereplőivel⁷: a fiatal felnőttel, aki jelenleg utógondozói ellátásban él és a szintén nagykorú, már nem a gyermekvédelmi szakellátásban élő testvérével, a nevelőszülővel, valamint az utógondozóval. Igyekeztünk az apát is megszólítani a fiatal felnőttön keresztül a szülői oldal véleményének, helyzetértékelésé-

² A gyermekvédelmi rendszer leírását és a 20 éves tendenciákat lásd bővebben: Gulyásné – Tóth (2017).

³ https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsg013.html (Utolsó letöltés: 2021. 02. 11.)

⁴ http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsg009.html (Utolsó letöltés: 2021. 02. 11.)

⁵ <http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haViewer.jsp> (Utolsó letöltés: 2021. 02. 11.)

⁶ https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsg013.html (Utolsó letöltés: 2021. 02. 11.)

⁷ Az esettanulmány elkészítésében, az alapját képező szakmai dokumentáció és a interjúk tematikus feldolgozásában Nagy Loránd gyermekvédelmi szakértővel dolgoztunk együtt.

nek megismerése érdekében, de többszöri próbálkozásra sem jártunk sikerrel. Az anya narratíváját is nagyon jó lett volna megismerni, mint ahogyan a gyermekvédelmi esetben megjelenő korábbi szereplőkét is, mint családgondozó, korábbi nevelőszülő vagy annak vérszerinti gyermeke, illetve egészségügy szereplők. Az interjúk készítése előtt a fiatal felnőtt gyermekvédelmi dokumentációját is áttekintettük a gyermekjóléti rendszerbe való megjelenéstől kezdve, mely magában foglalja az ún. „Gyermekeink védelmében” egységes nyilvántartási rendszer gyermekjóléti alapellátási és gyermekvédelmi szakellátási dokumentumait, valamint az egyes gyámhivatali határozatokat. A dokumentáció áttekintése egy szakértői tudásra épülő narratíva bemutatását célozza, mely több ponton ellentétes az egyes szereplők, főképp az ellátotti oldal helyzetértékelésével. Különösen a család problémájának értelmezésére vonatkozóan tapasztaltunk ellentmondásokat és heterogenitást a történetekben, mely a rendszer működési hiátusait is jól mutatja, azt, hogy a gyermekek és fiatalok és ugyanígy a szülők, nem rendelkeznek kellő információval sorsuk alakulásáról, elvesznek a rendszerben (Cossar et al. 2014; Rác – Bogács 2020). Mindez a potenciális szereplők narratívájának feltárását kutatási szempontból nem pótolhatja, de a több nézőpont megismerése lehetőséget ad arra, hogy a kliensoldal és az ellátotti oldal is megismerhető legyen, így az érintettek eltérő narratíváinak ütközésével jobban feltárhatók az intézményi működés neuralgikus pontjai⁸.

Az esettanulmányban keressük tehát arra a választ, hogy a gyermekvédelem által azonosított családi problémákra milyen megoldás születik az állami gyermekvédelemben, majd a gondozási folyamat során fellépő problémákra hogyan reagál a rendszer. Az esettanulmányban a rendszer szereplőinek érdekei, ellenérdekei is azonosíthatók.

AZ ESET BEMUTATÁSA A SZAKMAI DOKUMENTÁCIÓ ALAPJÁN

A segítséget implikáló helyzeteket elsőként az önkormányzati / állami gyermekvédelem szakértői azonosítják, melyek bemutatását a szakmai dokumentációra alapozzuk. Attila 21 éves, jelenleg utógondozói ellátás keretében nevelőszülőnél él, 8 éve került a gyermekvédelmi szakellátás rendszerébe két testvérével, ő a legkisebb gyermek. Nővérei már idősebbek voltak a szakellátásba való bekerüléskor, így ők hamar önálló életet kezdtek. Attila és testvérei nevelésbe vett gyermekként gondozási hely-változtatással kerültek a jelenlegi nevelőszülőhöz, Attila azóta is ugyanott nevelkedik. A szakmai dokumentáció alapján a következőkben azt mutatjuk be, hogy Attila és testvérei hogyan kerültek a szakellátásba és a gondozásuk ezt követően hogyan alakult.

Gyermekjóléti alapellátási előzmények – út a gyermekvédelmi szakellátásba

A három testvér szakellátásba kerülését a gyermekjóléti szolgálat kezdeményezte, a szülők rossz pszichés állapotából adódó magatartásukkal (a szülők közötti párkapcsolati problémák következtében az édesanya elhagyta családját, az édesapa pedig gyakran bántalmazta az anyát, majd a gyermekeket is) súlyosan veszélyeztették gyermekeik egészséges fejlődését, a

⁸ Lásd erről bővebben: Rác Andrea (szerk.) (2016): *Indikátorok és evaluációs modellek a gyermekvédelemben*. Rubeus Egyesület, Budapest. http://rubeus.hu/wp-content/uploads/2015/08/eval_konyv_2016_FINAL_20160723.pdf (Utolsó letöltés: 2021. 07. 30.)

család súlyos szociális problémái miatt pedig a gyermekek ellátása sem volt megfelelő. Az előzményekre vonatkozóan annyit lehet tudni, hogy a gyermekjóléti szolgálat 2000 óta állt kapcsolatban a korábban a fővárosban élő családdal, akik a lakásmaffia áldozatává válva, elvesztve lakásukat költöztek egy kelet-magyarországi településre, az apai nagyszülő háztartásába. Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a rászorultsági helyzet eredettörténete a szürke zónába eső kifosztás, azaz a jogbiztonság állami diszfunkciója, melyre a gyermekvédelemnek közvetlen ráhatása nincsen⁹. A beszűkült szociálpolitikai és lakáspolitikai lehetőségek a szegénységgel veszélyeztetett családok helyzetét nagyban nehezítik (Misetics 2017), a lakhatási problémák ezen család életében is fajsúlyosan megjelentek.

A család 2005-ben költözött új otthonába, a szociálpolitikai támogatás igénybevételével felépült családi házba, aminek felszereltsége, berendezése megfelelő volt. 2005 év elején az édesanya ismeretlen helyre távozott, majd felkereste a gyermekjóléti szolgálat pszichológusát, akinek elmondta, hogy férje féltékenysége miatt menekült el otthonról. Elmondása szerint gyakori volt a családban a fizikai és lelki terror, az is előfordult, hogy férje késsel fenyegette őt. Pár nap múlva az anya haza költözött, de a gyermekjóléti szolgálat a szülők párkapcsolati problémái miatt kezdeményezte a gyermekek védelembe vételét. A szülők vállalták az együttműködést a szakemberekkel. A védelembe vétel felülvizsgálatakor a jegyzői gyámhatóság a védelembe vételt fenntartotta a szülők kapcsolati problémái, a higiénés és anyagi gondok, az édesanya nem megfelelő szülői attitűdje miatt: gyakran nem tudott gyermekei hollétéről, illetve többször ismeretlen helyre távozott.

A család életében voltak pozitív változások is: az édesanyának sikerült alkalmi munkát vállalnia a helyi varrodában, illetve a család tagja lett egy egyházközségnek, ami által az édesanya közösségi életet tudott élni. 2009-ben megszűnt a védelembe vétel, hiszen a konfliktusok rendeződtek, a családgondozó úgy ítélte meg, hogy az alapellátás keretein belül elegendő a család támogatása. 2009 őszén azonban a rendőrkapitányság kezdeményezett a középső testvér esetében ismét védelembe vételi eljárást a lány tulajdon elleni szabálysértése okán, a gyermekjóléti szolgálat a védelembe vételt azonban nem tartotta indokoltnak. 2010 nyarán az édesanya ismét ismeretlen helyre távozott, a gyermekekre hol az édesapjuk, hol az apa rokonai vigyáztak.

Ez a bizonytalan helyzet oda vezetett, hogy 2010 őszén maguk a gyermekek kérték a családgondozó segítségét, hogy segítsen az anyát hazahívni, melytől ő elzárkózott a telefonban. Közben beszámoltak arról, hogy az apa sok esetben furcsán viselkedik, paranoiás tüneteket mutat. A legidősebb testvér elmondta a családgondozónak, hogy az édesapja bántalmazta őt, amit az apa számonkéréskor tagadott és balesetként mesélt azt el. 2010 decemberében az édesanya hazajött, jelezte, hogy szeretne férjétől elválni és a gyermekeit egyedül nevelni, majd másnap ismét eltávozott. A családgondozó felvette a család házi orvosával a kapcsolatot, aki azt a tájékoztatást adta, hogy „a szülők pszichés betegek, de így kell őket elfogadni”. A gyermekek számára pedig azt tartaná megoldásnak, „ha egyházi iskolába járnának, mert így egy évben kétszer jönnének haza látogatóba”. Azt láthatjuk ezen a ponton, hogy az orvos kilép a szerepéből, medikális szakértelme tekintélyére támaszkodva a gyermekek élethelyzetének rendezésére tanácsot ad, valamint alapvetésnek tartja, hogy a szülők mentális zavarához a gyermekeknek el-

⁹ A lakásmaffia hajléktalan áldozatiról lásd bővebben: Rác – Székely (2005) kutatását.

fogadással kell közeledni. Úgy foglal állást szociális-gyermekvédelmi kérdésekben, hogy ön maga szakértői véleményéből is kilép és egy meglehetősen naiv, laikus álláspontot fogalmaz meg.

Az egyéni gondozási-nevelési tervben a családgondozó az apa számára megvalósítandó feladatként a pszichiátriai kivizsgálást fogalmazta meg (felismerve a házi orvos határátlépését), valamint figyelmeztette az apát gyermekei bántalmazásának következményeire. 2011 év elején a legidősebb testvér, Márta, édesanyjával kereste fel a gyermekjóléti szolgálatot. Az édesanya ígéretet tett arra, hogy családjával marad, de egy hónappal később Márta tájékoztatta a családgondozót, hogy édesanyja ismét elhagyta őket, apja pedig ismételten fizikailag bántalmazta őt. Attila és Márta elmondták, nem szeretnének tovább apjukkal élni. A családgondozó úgy ítélte meg, hogy az apa pszichés problémája, az édesanya távozása miatt a gyermekek permanens bizonytalanságban élnek, a családnak állandó anyagi nehézségei vannak, a gyermekek napi otthoni étkeztetését sem tudták biztosítani, így a gyermekek súlyosan veszélyeztetettek családjukban, ezért kezdeményezte a családból való kiemelésüket. A jegyző döntése alapján a gyermekek 2011 telén nevelőszülőkhöz kerültek.

Hat év telt el a családdal való szorosabb együttműködésben a lakhatási válság megoldását követően, de úgy tűnt, hogy a gyermekjóléti rendszer tagjai sem az egyes családtagok problémáit, sem a teljes családi rendszer diszfunkcióit nem tudták azonosítani és kezelni, komplex szolgáltatási válaszok a komplex helyzetekre valójában nem született (Rácz – Bogács 2020). Az esetvitel alakulása azt mutatja, hogy a gyermekjóléti rendszer egy-egy krízishelyzet elmúltával visszavonult. Az első kapcsolatfelvételtől a kiemelésig összesen 11 év telt el a gyermekjóléti alapellátás keretében való különböző kockázatok mentén való gondozásban. Fontos hangsúlyozni azt is, hogy a testvérek kezdeményezték végül a kiemelésüket, a szakmai dokumentáció, a szakértői narratíva sehol sem reflektál arra, hogy hol és mikor csúszott félre a segítői-segített viszonyban a helyzet közös értelmezése. A Fővárosi Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat módszertani anyaga (2009) is felhívja a figyelmet arra, hogy a gyermekek nem kizárólag csak abban az esetben kerülnek a gyermekvédelmi szakellátásba, ha a gyermekjóléti alapellátás eszköztára és lehetőségei nem tudják az adott problémákat megoldani, a bekerülés hátterében ellátásbeli hiányosságok, hatósági intézkedések is állhatnak és sokszor a gyermek saját döntése is. Mint ahogy azt is tudjuk, hogy sok esetben eltérő mennyiségű és minőségű információk állnak rendelkezésre egy-egy élethelyzet rekonstrukciójára, ez azonban a beavatkozások sokat is esetlegessé teheti.

A vizsgált esetben úgy tűnik, hogy a családtagok – legalábbis az édesanya és a gyermekek – számára világosan észlelhető problémákat a rendszer diszfunkcionalitására visszavezethető mechanizmusok kikaparták a gyermekjóléti szolgáltatás szakemberei elől. Az anya a szülői feladatiban egyre jobban elveszett, hosszabb-rövidebb időszakokra kiírta magát a családi történetből, amiben évekig bántalmazott nőként tehetetlenül vergődött. Miközben azt láthattuk, hogy az apa látszólag együttműködött a rendszerrel, annak szabályai szerint a bántalmazási helyzetből is rendre tisztázta magát, mely epizódok lehetőséget adnak a segítői interakciókban való maradásra. Ez a fajta érdekérvényesítés a gyermekek szavahihetőségének megkérdőjelezése vagy hangjuk figyelmen kívül hagyása mellett történhetett csak meg, mely a gyermeki jogok esszenciális tagadását is jelenti. Feltűnő az is, hogy az informális segítőrendszer (családtagok, barátok, ismerősök, helyi közösség erőforrásai) szerepéről sem rendelkezünk informá-

ciókkal, akik a család problémáinak rendezésében támogatást tudtak volna nyújtani¹⁰. Gyermejkölési oldalon sikerként könyvelődik el az eset, hiszen a szakemberek úgy látják, hogy a kiemelést követően sikeresen integrálódnak a nevelőcsaládba és a kezdeti feszültség is megszűnt a gyermekek körül, az új iskola és a közösség megerősítette őket.

Gyermekek kapcsolatrendszere a nevelésbe vételt követően

A nevelőszülő tanácsadó a gyermekek nevelőszülőhöz történő elhelyezése után úgy vélte, hogy a gyermekek „édesapjukhoz kötődnek inkább, őt szeretik jobban”, ugyanakkor „félnek tőle, nem akarnak vele találkozni”. „Édesanyjukra nem tudtak számítani, a problémájukkal nem tudtak hozzá fordulni.” – áll a szakmai dokumentációban. A nagymamához erősen kötődtek. A tanácsadó írásban arról számolt be, hogy a gyermekeknek a nevelőszülői családba sikerült beilleszkedniük, kölcsönösen elfogadták egymást. Gyermekvédelmi gondoskodásba kerülésüket követően szüleikkel szemben kezdetben elutasítóak voltak, később javult a kapcsolat, a traumáik feldolgozásában pszichés megsegítésben részesültek. A testvérek között szoros volt a kapcsolat. Az új iskolai közösségről is pozitívan számoltak be. A nevelőcsalád támogatta a gyermekek korábbi kapcsolatait, így pl. elvitték őket korábbi iskolájukba is. A testvéreknek több hobbi is volt. A szakellátás szereplői úgy ítélték meg, hogy stabilizálódott a gyermekek helyzete a kiemelést követően.

Szakellátásban való nevelkedés, gondozásihely-váltás

Az általános iskola befejezése után Attila egy jó nevű gimnáziumba nyert felvételt, tanulmányi eredményére nem volt panasz. Számos hobbival rendelkezett. Önbizalomhiány miatt járt pszichológushoz a TEGYESZ-be. A nevelőszülőnél a gyermek életútja megnyugtatónak tűnt, viszont a rendszer számára váratlanul felszínre került, hogy a nevelőapa alkoholbeteg. A nevelőszülő tanácsadó többször tapasztalta látogatásai során, hogy alkoholos állapotban volt a nevelőapa, ezért szakmai segítséget javasolt számára. A szakmai dokumentáció szerint kis idővel később az alkoholproblémával kapcsolatban a gyermekek úgy fogalmaztak, hogy a nevelőapa nem is iszik sokat és igyekszik ura lenni a helyzetnek. A nevelőanyával úgy tűnt, hogy jellemzően kiegyensúlyozott a kapcsolatuk. Határidőre azonban a szenvedélybetegség szakmai kezelése nem kezdődött meg, így a nevelőszülőnek megszűnt a nevelőszülői jogviszonya. A fenntartó adekvátan reagált a helyzetre, hiszen nem engedte, hogy hosszabb távon fennmaradjon egy olyan helyzet, melyet a gyermekek már megszenvedtek vérszerinti családjukban. Minthogy a nevelőszülőbe vetett intézményi bizalom megtört, 6 év után Attila új nevelőszülői családba került. Az új helyzettel nehezen barátkozott meg, de idővel beilleszkedett. Nővérei nagykorúságuk betöltésével önálló életet kezdtek. Attilát ez viselte meg legjobban, úgy érezte, egyedül viseli a családi terheket. Jelenleg utógondozói ellátásban részesül ugyanitt, tanulmányokat folytat.

¹⁰ Az elmúlt években egyre több olyan esettel lehet találkozni, amikor a formális és informális segítség össze fogása ellenére kiemelésre kerülnek testvérorok, lásd pl. a 7 gyermekes család történetét, mely eset a TASZ segítségével rendeződött 4 hónap után per útján: <https://www.youtube.com/watch?v=aOiy593GMIM> (Utolsó letöltés: 2021. 02. 13.)

AZ ESETVITEL AZ ÉRINTETT SZEREPLŐK OLVASATÁBAN

Kliensoldali szereplők

A fiatal felnőtt

Attila nagyon közvetlen, szívesen beszélt múltjáról és jövőjéről. Elmondta, hogy ez már a második nevelőcsalád az életében. Nemrég érettségizett, jelenleg mérlegképes könyvelőnek tanul. Ezen kívül van szakmája is, vám-, jövedék- és termékdíj ügyintéző, illetve egy helyi cégnél dolgozik most. Az állás nagyon fontos számára, viszonylagos önállóságot ad neki. Mellette végzi az iskolát levelező tagozaton, és így három napot tud dolgozni.

Elbeszélése szerint nyolc éves korában került testvéreivel nevelőszülőkhöz: „(...) ez a mi kérésünkre történt. Jeleztük a családsegítőnek, akik elintézték gyakorlatilag, hogy nevelőszülőkhöz kerüljünk”. Szakellátásba kerülésükről még elmondja: „Hát, gyakorlatilag édesanyánk többször ott hagyott minket így huzamosabb időre. Ennek is volt oka, édesapám verte anyámat, betegesen féltékeny volt. És hát gyakorlatilag mielőtt eljöttünk, három hónapig hárman éltünk, én, mint nyolcéves, egy tízéves nővérem és egy tizenhárom éves nővérem, ő vezette a háztartást. (...) Édesanyám jelezte nekik többször, hogy anyaotthon vagy ilyenbe tudjanak segíteni, de nem akartak szerintem. Hát még kicsi is voltam, de az tény és való, hogy többször vitte a látetelet édesanyám, hogy megverte apám és gyakorlatilag egyik fülükön be, a másikon ki. Úgyhogy nem volt egy túl nagy segítőkész az a brigád.” Attila a családon belüli erőszak dimenzióját mint állandó állapotot jellemzi, amivel semmit se tudott kezdeni a gyermekjóléti rendszer.

Elbeszélése szerint szakellátásba kerülésük gyakorlatilag nagynénjüknek köszönhető, aki ügyvédi perrel fenyegetve próbálta a gyermekjóléti szolgálatot rávenni, hogy cselekedjenek. Kérdés, hogy mi áll ennek a közönynek / inkompetenciának a hátterében: jogi inkonzisztenciák, erőforráshiány vagy a szakemberek tudásának a hiánya, esetleg félelmek? Elmondta azt is, hogy hat évet nevelkedett az első helyén, majd utána a testvéreivel másik nevelőszülőhöz kerültek. Megélése szerint ekkor is a testvéreknek kellett lépniük saját helyzetük rendezése érdekében. „Ez szintén a mi kérésünkre történt. És most jelenleg is náluk lakok négy éve.”

A nevelőszülői ellátásról megjegyzi, hogy a nevelt gyermek háttérbe szorul a vérszerinti gyermekekhez képest – ahogy erre más kutatások is rámutattak. Az ellátásban részesülő gyerekek sokszor úgy élik meg, hogy akár odafigyelésben, szeretetben, de akár személyes tárgyak, egyéni fejlődésüket segítő szolgáltatások, lehetőségek biztosítása terén is nagy különbségek mutatkoznak meg (Kálmácheý 2001, Rác 2012). „Hát, amit mindkét helyen észrevettem, talán ez egy nagy negatívum, hogy ha a nevelőszülőnek saját gyermeke van, azt rendszeren érezteti a nevelt gyerekekkel, hogy gyakorlatilag előrébb sorolja a sajátját. És akár ez nem csak úgy, hogy most neki ad puszit, nekem nem, hanem anyagi vonzata is volt.” Elmondta, hogy az első nevelőszülőnél az apa alkoholbeteg volt. Az állami gyermekvédelmet okolja, úgy véli, tudniuk kellett, hogy már nekik családi erőszakban és alkoholizmusban is részük volt. A tudatos tervezés és fair döntés hiányát fogalmazza meg – ez szintén rendszeresen visszatérő rendszerkritika a gyermekvédelmi kutatásokban (Szilvási 2005; Rác 2016). „A nevelőanya meg még a kaját is gyakorlatilag eldugta előlünk. (...) És hiába jeleztük ide is, gyakorlatilag hat évbe telt az is, hogy a dolgot elhiggyék, vagy én nem tudom, hogy miért nem tettek előbb lépést. Utána átkerültünk a másik nevelőszülőhöz, de itt is éreztük, hogy a saját gyereket előrébb helyezik. Viszont itt már

sokkal másabb a helyzet, mert hát itt gyakorlatilag sokkal szabadabban voltunk. (...) Hát nem mondom, hogy R. néni, mint saját fiaként kezelte, de azért helyel-közzel próbál nevelgetni." Megdöbbentő módon a gyermek, mint segített azt élte meg újra és újra, hogy a rendszerben nincs hitele, a szavát, véleményét, egyéni szükségleteit nem veszik komolyan, hiszen a segítő szabja meg, hogy kinek, mi jár. Igaz ez az alap- és a szakellátás aktoraira is. Tegyük hozzá, hogy a vérszerinti családban is ugyanez volt a tapasztalata.

Kitért arra is, hogy a vele foglalkozó szakemberek, mint nevelőszülői tanácsadó, gyermekvédelmi gyám, utógondozó, pszichológus miben tudnak neki segíteni, egyáltalán hogyan álltak a gondozottakhoz. „Hát, ami meg negatívum szerintem, hogy a nevelőszülő véleményét, illetve, hogy nem tudom, hitelességét sokkal előrébb sorolják, mint a nevelt gyereket. (...) A gyámom is helyi volt, és gyakorlatilag egy faluban azért mindenki tud mindenről vagy mindenkiről. Ő is tudott, de hát inkább a semmittevés jobb volt, vagy nem tudom.”

A családi kapcsolatairól elmondta, hogy most már rendszeresen tartja a szüleivel a kapcsolatot, akik külön élnek. Az édesapának lett egy új kapcsolata, meg is házasodott. Új feleségének van két saját gyermeke, és egy közös gyermekük is született. Úgy gondolja, hogy édesapja rengeteget változott az elmúlt évek során. Többször kezdeményezett hatósági eljárást, hogy a testvérek visszakérüljenek hozzá, de ők ezt nem akarták. Édesanyját kallódónak nevezi, kiszámíthatatlannak tartja. Az édesapával havi szinten történik kapcsolattartás, az édesanyával kéthavonta. Mindkettőjükkel Budapesten találkozik, jelenleg ott élnek. „Hát, felmegyek és ott alszok apáéknál gyakorlatilag egy hétvégét, és akkor úgy szoktam közben találkozni édesanyámmal is, mert ő nem rendelkezik önálló egzisztenciával.”

Jövőbeli céljairól elmondta, hogy építésmérnök szeretett volna lenni, de az érettségi eredménye miatt ez nem sikerült, így jelentkezett mérlegképes könyvelői képzésre. Önálló élete megkezdéséhez mindenképp egy stabil állást szeretne, amire tud építeni. „Próbálok tudatosan építeni a jövőmre (...) Az iskolát azt próbálom végezni helyel-közzel, mondjuk még most indult a tanév. Illetve, hát most van egy két éves kapcsolatam, ami szerintem most jelen állás szerint elég stabil, illetve tervezzük úgymond majd az összeköltözést is, csak hát mindenképpen stabil állás kellene ahhoz is.” Úgy véli, sokfelől kaphatna segítséget, de nem szokott kérni, mert a döntéseit egyedül szereti meghozni. A legidősebb nővére hallgat, régebben ő egyengette a sorsát, gyakorlatilag ő volt anyaszerepben a családban. Attila esetében egy általános bizalmatlanságot láthatunk a világgal és a felnőtt társadalommal szemben, hiába kaphatna segítséget, annak nincs reális horizontja – érdemi segítséget, ami nem dologként viszonyul hozzá – nővérén kívül nem mutat senki. Az intézményi és a személyközi bizalom is sérült a gyermekvédelmi élettörténet folyamán.

A szakemberek általi segítségnyújtásról a következőket mondta: „(...) a mostani (utógondozó) talán ad javaslatokat, illetve tanácsokat, hát most rajtam múlik, hogy eldöntöm, de ezek sem olyan konkrét dolgok, ami pont hozzám kapcsolódik, hanem csak egy általánosítás. Hát itt a szakszolgálatban még talán a pszichológus, de azt sem mondanám túl nagy segítségnek, inkább csak az, hogy én beszélem ki a problémáim. Ezen kívül gyakorlatilag a gyám szerintem semmit nem segített. (...)” Általános tapasztalata, hogy érdemi segítség a legtöbb esetben nem történik, gyermekkorban különösen nem, ahogy ezt más kutatások is megerősítik. A fiatal felnőtteknél pedig egy erőteljes diszkrecionalitás érvényesül (Rác 2012; 2016). A gyermeki jogok érvényesítése szempontjából a gyermekvédelmi rendszerben segítőként jelen lévő gyer-

mekvédelmi gyám szerepét is a lojalitásprobléma miatt (nevelőszülő kontra gyermek érdeke) kevésbé hitelesnek tartja.

A család általi támogatásáról a következőképpen nyilatkozik: „Hát, édesanyám az nem sok mindenben, mondjuk meghallgat, hogy ha valami bajom van, vagy ha például nem tudom, milyen hivatalhoz kell menni, milyen ügyben, akkor abba mondjuk tud segíteni, mert ehhez nagyon ért. Édesapám azért szokott anyagiakban is segíteni, nem nagy összeggel, de azért ő szokott.” A viszonylagos érzelmi egyensúlyt párkapcsolata, valamint testvérei biztosítják számára. A nevelőszülőnél való maradása nagykorúság után az önálló élet megalapozását szolgálja, kevésbé érzelmi alapú a kötődés. Ilyen szempontból a támogatási rendszer lehetőségeit jónak tartja és élni is kíván ezekkel.

A testvér

Márta önállóan él élettársával egy kistelepülésen, ápolóként dolgozik. A szakellátásba kerüléséről elmondta, hogy ő kérte azt, mert már az otthoni körülményeket tarthatatlannak érezte. A gyermekjóléti alapellátás gondozta a családot és „(...) folyamatosan tudtak a problémákról, csak sose hitték el. Mert édesanyám elhagyott minket, de még mielőtt elhagyott volna minket, ő rengetegszer fordult hozzájuk segítségért, de nem is hittek neki, tehát azt hitték, hogy bolond vagy nem tudom. Aztán már utána anya elment, utána én kezdtem el járkalni, hogy most már ezt nem bírjuk, és ennek vessünk véget, mert rengeteg ideig nem hittek nekem.” A történéseket Attila is ugyanígy élte meg. Márta reflektált arra, hogy a rendszer hosszú évekig nem vette komolyan a családi problémákat, részben a gyermekvédelem a maga által okozott – az elmulasztott segítségnyújtásból fakadóan – és így a fokozatosan egyre rosszabbra forduló helyzeteket kezelte eldologiasító módon.

A nevelőszülőhöz kerülés körülményeiről is mesélt. Elmondta, hogy az első családban a nevelőapa ivott, de nem ez volt az egyedüli probléma. A nevelőszülő nem biztosította a jogszabályi előírásoknak megfelelően az ellátást, pl. zsebpénzt, ruházkodást. Elmesélte, hogy ő járt annak is utána, hogy nekik mennyi pénz jár, és miután szembesítette ezzel őket, egyre ellenségesebb lett az otthoni légkör. „(...) hazaértünk az iskolából, mindenkinek megvolt az adag, ki volt rakva a tányérra. És annyi, slussz-passz. Ha jól laktál, jól laktál, ha nem, nem. Ami nagyon szükséges volt, arra adtak pénzt. Ilyen évszakonként körülbelül hát egy cipőre meg kabátra és ennyi. (...) A nevelőapánk hát ugye alkoholista volt és rengetegszer gyanúsított meg minket sok mindennel, hogy mi eladunk otthonról dolgokat, lopunk meg sok probléma volt. (...) És akkor ebből tornyosultak a viták, meg volt az állandó feszültség, és akkor leültünk hárman (három testvér), beszélgettünk erről, hogy most akkor mégis hogyan legyen tovább, hogy megpróbáljuk ezt velük újra megbeszélni, már sokadjára is ráadásul, vagy inkább lépünk, és megyünk másik családhoz. És akkor mindhárman arra jutottunk, hogy inkább megyünk.” Márta sokadszorra élte meg, hogy saját magának kell kiállnia a jogaiért és a képviselnie a testvérei gyermeki érdekeit is, mert azokat semmibe veszik. Végül Márta jelezte a gondokat a tanácsadónak nyíltan, a nevelőszülő előtt. Elmondta, hogy Attila szeretett ott élni, mivel ő volt a legkisebb, jobban kötődött a családhoz. Számára volt a legnehezebb ez a döntés.

Attila jelenlegi élethelyzetéről elmesélte, hogy egy munka- és egy lakhatási lehetőség segítene a helyzetén hosszú távon, de igazából nincs rossz helyzetben, mert lakhat addig a nevelőszülőnél, amíg önálló életet nem kezd. Szerinte Attila nagyon céltudatos, szorgalmas, közép-

iskolai évei alatt is dolgozott végig diákmunkában. Véleménye szerint – Attila megelégsével összhangban – a fiú mögött ott vannak a testvérek, illetve jelenlegi párkapcsolata is stabilnak tűnik. Azt tudja, hogy édesapja alkalmanként anyagilag szokta támogatni Attilát. Attila jelenlegi nevelőszülővel való kapcsolatát a következőképpen jellemzi: *„Itt, akiknél most van, itt már egy kicsit visszafogottabb a dolog. Mert az előző nevelőszüleinkben nagyon nagyot csalódott is, itt már nem. Nem csalódott, de már óvatosabb viszont, mert már nem gondol már rájuk úgy, mint szülőpótlóra. És nem is kívánt szerintem olyan mély kapcsolatot ápolni.”* A szakmai segítség iránti igény egy professzionális keretrendszerben az érzelmi támogatás mellett vagy azon túl jellemző kívánalma a gondozottaknak az utógondozói ellátásban is, ahogy más kutatások is mutatják (Rácz 2012; Rubeus 2014).

A rendszerből való kilépés sikerességéről úgy nyilatkozik, hogy senki sem indul egyenlő esélyekkel. Magát példaként említi, őt nem támogatta anyagilag az állam, mert kevés ideig nevelkedett a szakellátásban. Attilának viszont ez a lehetőség adott otthonteremtési támogatás formájában. Azt is elmondta, hogy a kikerülő fiatalok gyakran nem találják a helyüket, mert nincs egy biztos pont, egy szerető család, amelyből töltekezni tudnának (Rácz 2017).

Ellátásoldali szereplők

Nevelőszülő

A nevelőszülő elmondta, hogy 2015 telén került hozzá Attila két testvérével együtt. Saját nevelőszülői tevékenységéről úgy számolt be, hogy általában nagyobb gyermekek kerültek hozzá, sokan maradtak nála nagykorúvá válást követően utógondozói ellátásban. Jelenleg Attila mellett viszont kisebb gyermekeket nevel. Attiláról azt mondta, hogy már szinte önálló, a saját életét éli, de segít is otthon pl. a kisebb gyermekek ellátásában. Véleménye szerint Attilának tanulási nehézsége van, de ezt korábban nem állapították meg hivatalosan. A gondozott gyermekvédelmi történetéről úgy tudja, hogy az első nevelőszülő magára maradt a gyermekek nevelésében, ezért volt a váltás indokolt. Kezdetben Attila haragudott a nevelőszülőre, a beilleszkedése nehézkesen ment, mert sokkal szigorúbban fogta, mint az előző gondozási helyen: bulizni, barátnőzni akart, míg ő a tanulásra motiválta. Attilát zárkózottnak jellemzi, olyan fiatalnak, aki nem tudja elmondani a véleményét, duzzog, szorong és gyakran sértődött. Rendszeresen provokálni kell, hogy mondja ki, ha haragszik, vagy ha valami nem jó neki, hogy meg lehessen a problémákat beszélni.

Jellemzéséből úgy tűnik, hogy a nevelőszülő nem elég érzékeny a korábbi családi / gyermekkori történésekre és arra, hogy a gyermekvédelem már egyszer kudarcot vallott a gyermek sorsának tartós rendezése terén. Bár van kommunikáció közöttük és tudnak is együttműködni az összes megszólított szereplő véleménye szerint is, Attila helyzetét pszichologizálja, elfedve a múltbeli negatív történéseket és traumákat, egy bizalomra okot nem adó életvilágot körvonalazva. A szenzitivitás, empátia alapvető egy bizalmi légkör megteremtésében, amely előfeltétele annak is, hogy a gondozási hely terápiás hatású lehessen (Rubeus 2014). Ugyanakkor a háttértámogatás biztosítása és az önálló életre való felkészítés kiemelt jelentőségű a nagykorú gondozottak esetében, erről a nevelőszülő így vall: *„Idekerülése óta arra figyelek, hogy ki tudjon mosni magára, a háztartását rendbe tudja tartani. (...) Most azt beszéltük, hogy hetente*

egyszer ő fog főzni. (...) Az életvitel hát az, hogy a pénzbeosztás meg az előrelátás, hogy takarékosság, hát, itt erős hiányosságok vannak és voltak. (...) Lakáskasszára nem tudtam rávenni, hogy betegye a pénzét, azt mindig halogatta. (...) Azt próbálom erősíteni, hogy ha van egy elképzelés, akkor azt ossza meg és kérjen, merjen kérni segítséget, vagy tőlem, vagy valaki mástól. És azt hiszem szokott is, az utógondozóhoz is jön be. Ő tudja, hogy jó helyen van. Talán ő az első gyerek, aki megfordult nálam és kihasználja azokat a lehetőségeket, amit a rendszer biztosít."

A nevelőszülő a vérszerinti szülők és a testvérek jelen helyzetéről rendelkezik információkkal, mint ahogy Attila jövőbeli terveivel kapcsolatban is. Meglátása szerint, ha Attilának meg lesz a szakmája és sikerül elhelyezkednie, képes lesz egy sikeres önálló életre és ebben támogatást is tud biztosítani számára. A lakhatás tartós rendezését ugyan nehéznek látja, bár több opciót is el tud képzelni, ehhez segítséget is felajánlott, pl. azt, hogy a barátnőjével lakjanak majd a nevelőszülőnél az utógondozói ellátás végétével is. A lakhatási helyzetek megoldása azonban jelenleg jellemzően szolidaritási vállalkásokon nyugszik, amelyekben Attila kevésbé tud bízni.

Utógondozó

Az utógondozó beszámolt arról, hogy véleménye szerint Attila jó helyzetben van a gyermekvédelmi gondoskodásban élőkhoz képest. Ha elvégzi az iskolát, piacképes szakmája lesz, és egy támogató háttér is van mögötte. Az idősebbik nővére mindenben segíti, és az édesapjára is számíthat. Vele a kapcsolattartás is egészen jól alakult az elmúlt időszakban. Álláspontja szerint Attila kihasználja a gyermekvédelmi rendszer adta lehetőségeket és általában él a különböző támogatási formákkal. A fiú nevelőszülővel való kapcsolatát megfelelőnek tartja. A pénzbeosztással vannak gondok, kifolyik a kezéből a pénz, ezt két oldalról is próbálják támogatni.

Az utógondozó elmondta, hogy Attila „nem az a típus”, aki könnyen kér és fogad el segítséget, főleg nem szakemberektől, de a családjától igen. Úgy látja, hogy önbizalomhiányos, bár ezen a téren pszichológusi segítség mellett sokat fejlődött az elmúlt években. A bizalomválság tekintetében konszenzus van minden aktor között, ez tehát a szolidaritás megélt mintázatának következménye: egy olyan világ, ahol nem lehetséges megbízni a segítségi interakciókban. Attila jogosult lesz otthoneremtési támogatásra, ellentétben a nővéreivel. Még nem beszéltek arról, hogy mi is legyen a támogatással, de az biztos, hogy ez nem elegendő a lakhatás hosszú távú rendezésére (KSH 2012; Rácz 2017).

Az utógondozó a vele való együttműködést nem tartja ugyan rossznak, de a célzottsága javítandó lenne: „Hát, nyilván teregettem az irányba, hogy vállaljon munkát, nyári munkát, hogy próbáljon meg ebből félretenni, fontos a jogosítványszerzés, támogatom abban, biztatom, hogy tanul és, hogy tanuljon még. Hát, de, mint ahogy mondtam, mivel olyan óriási nagy bizalmi kapcsolat nem alakult ki köztünk, ezért gyakorlatilag itt kimerül a támogatásom. (...) Úgyhogy én őt elfogadom így, ilyenek, amilyen, de azt is tudja, hogy egyébként kereshet, mert Messengeren szoktam ráírni, meg üzeni egymásnak, hogy ha már régen láttam, akkor jöjjön már be. És akkor mindig olyan szépen bejön, beszélgetünk, de olyan nagy titkaiba amúgy nem avat bele.” A fiatalok sikeres kilépéséről azt gondolja, hogy akinek támogató háttere van, azoknak van nagyobb esélye. Ezt függetleníti is a gyermekvédelmi rendszertől, a szakmai szereplők felelős-

ségét, ha nem is kivonva, de kisebbítve, ahogy erre Rácz (2012) utógondozói ellátással kapcsolatos kutatása is rámutatott.

Tulajdonképpen a vérszerinti családdal való kapcsolat minőségéhez kapcsolja a sikeres társadalmi integrációt, mely önmagában ellentmondás a gyermekvédelemben, hiszen éppen emiatt emelik ki a gyermekeket a családból. Joggal merül fel a kérdés, hogy a szakellátás eléri-e a célját, ha a kiemelés nem válasz az eredeti problémára (Rubeus Egyesület 2018). *„Én amúgy azt látom, hogy akinek nincsenek egyáltalán családi kapcsolatai, vagy azok negatívak, tehát ez a visszahúzó, lehúzó, nem támogató, hanem inkább ez a kiszigerelő család, azok hát nem mondom, hogy esélytelen, de nekik nagyon-nagyon iparkodni kell, nagyon igyekezni kell. Attila ilyen szempontból szerintem szerencsés. Tehát neki meg lesz tényleg az, hogy a nővéreivel ők összekapaszkodnak. Akinek nincs vagy aki egyedüli, hát, nem tudom.”* Attilát szerencsésnek tartja a tekintetben, hogy saját traumatizált gyermekkorán képes volt felülemelkedni, és szüleitől eltérő életet kíván élni. Ez erőt ad neki, hogy megszerezze a szakmát és ez segíti abban is, hogy mielőbb önállóvá váljon. Mellette ott vannak még nővérei is pozitív mintaként.

GYERMEKVÉDELMI NARRATÍVÁK ÉRTÉKELŐ ELEMZÉSE

Az esetvitelt értékelve elmondhatjuk, hogy Attila életútjában látható, hogy a segítséget nyújtó rendszer alig, illetve jelentős időbeli elcsúszásokkal keresztezte a sorsát. Esetében a legtöbbször már a kialakult probléma tűzoltásaként jelent meg a segítségnyújtás a gyermekjóléti alapellátás, majd a gyermekvédelmi szakellátás oldaláról, azonban addigra már Attila és testvérei egyre rosszabb helyzetbe kerültek a különböző kockázatokra reagáló rendszerszinteken. Rendszerabúzus érte őket az alapellátásban, és aztán még egyszer a szakellátásban is, ráadásul olyan helyzetbe szorultak bele a testvérek, hogy ismételten ugyanazt a traumát kellett átélniük, mint a vérszerinti családjukban: megjelent az alkoholprobléma és az elhanyagolás is. A gyermekvédelmi szakellátás azt kínálta fel Attilának és a testvéreinek, hogy feldolgozzanak egy olyan életutat, amiben hosszú évekre magukra voltak hagyva (11 + 4 évig), többek között a gyermekvédelem aktorai által. Részben a gyermekvédelmi rendszer diszfunkcionális működéséből is fakadó traumát, mint egyéni pszichés kihívást kezelte.

Az alábbi táblázatban az esettanulmányban bemutatott főbb életesemények mentén összegezzük a négy narratívát, melyet az 1997-es Gyermekvédelmi törvény szellemisége és az általa kijelölt segítői magatartások mentén értékelünk, bemutatva az esetvitelben/gyermekvédelmi élettörténetben azonosított diszkrepanciákat.

1. táblázat Gyermekvédelmi narratívák a segítői és segített oldalán az egyes életesemények mentén

Gyermekvédelmi út – 11 év állomásai							
Esemény	Attília narratívája	Testvér narratívája	Nevelőszülő narratívája	Utógondozó narratívája	A gyermekvédelmi törvény perspektívája, szellemisége	Egy ideális (reflexív) gyermekvédelem és szociális munka gyakorlata	Diszcrepanciák
Gyermekjóléti alapellátásban való gondozás, majd védelembé vétel	8 éves korban, a gyermekek kezdeményezték a családi konfliktusok és bántalmazás miatt	Személyesen kéri legidősebb testvérként, szülői szerepbe kényszerülve a családi konfliktusok és bántalmazás miatt	–	–	Megalapozottan, a fair döntés elvére épülve, amikor a család és a gyermekek minden segítségét megkaptak	Időben történő segítségnyújtás, minden családtagnak számára szolgáltatások biztosítása, a kliens véleményének figyelembe vétele, védelem biztosítása bántalmazás esetén	A rendszer nem észleli a szenvedést. A beavatkozások esetlegesek és csak a szakértői tudásra építenek. A kliens magára marad a problémával, a gyermekvédelem számára egy új valóság teremtmődik, mely eltér a kliens saját szenvedés-tapasztalatától.
Kiemelés közvetlen oka	Szülők elhanyagolása, bántalmazás, apa pszichiátriai problémái, anyagi problémák	Tarthatatlan otthoni állapotok, apa részéről családon belüli bántalmazás	Nincs reflexió a családtörténetre	Nincs reflexió a családtörténetre	Időben történő kiemelés, ha a gyermekjóléti alapellátás nem tudja a család helyzetét megoldani. Erre csak részben történt kísérlet.	Anyagi helyzet segítése. Bántalmazásra való reagálás, családok átmeneti otthona, lakhatás megoldásában való segítségnyújtás. Pszichiátriai problémák segítése.	Esetlegesen voltak a beavatkozások, melyek időben is elcsúsztak. Az anya a kapcsolati erőszak miatt hiába kért segítséget. Minden segítségkérését figyelmen kívül hagytak, testvéreknek sem hitték.
Kiemelés előtti intézményi stratégia	Felelősségelhárítás, a bántalmazás ignorálása, végül rokon perrel fenyegetőzik, és erre reagál az alapellátás.	Anyának sem hiszik el a bántalmazást és a gyermekeknek érintette.	Nincs reflexió a családtörténetre	Nincs reflexió a családtörténetre	Időben történő kiemelés, ha a gyermekjóléti alapellátás család helyzetét megoldani.	Anyagi helyzet segítése. Bántalmazásra való reagálás, családok átmeneti otthona, lakhatás megoldásában való segítségnyújtás. Pszichiátriai problémák segítése.	A rendszer hátrítja a problémát, csak akkor veszi észre a szenvedést, ha külső nyomás van. A gyermekek jogai rendre sérülnek, sorsorténetük nem érinti meg a szakembereket.

Esemény	Attília narratívája	Testvér narratívája	Nevelőszülő narratívája	Utógondozó narratívája	A gyermekvédelmi törvény perspektívája, szellemisége	Egy ideális (reflexív) gyermekvédelem és szociális munka gyakorlata	Diszkrépanciák
Szakellátásba kerülés: első nevelőszülőhöz kerülés	Saját gyermekkel kivétel, minimális ellátást biztosít, alkoholbeteg az apa, a nevelőszülők háritanak, bár együttműködést is mutatnak a nevelőszülői hálózat felé.	Alkoholbetegség, ellátási hiányok (zsebpénz, étel, ruházat), folyamatos viták, majd vadaskodás. Attília ugyanakkor kötődik a nevelőanyához.	Nevelőanya magára marad a gondozással, Attíliát szabadabban kezelte, mint ő. A rendszer hiatusaira nem reflektál.	Nincs reflexió az első nevelőszülőre	Terápiás környezet biztosítása, verszerinti család dal való kapcsolat segítése, teljes körű ellátás biztosítása, a hazagondozás szakszerű támogatása.	A nevelőszülő terápiai közeget nyújt a testvéreknek, segíti a nevelőszülői családba való integrációt. Szakmai segítség mellett kezeli az esetleges elakadásokat. A szakellátás a haza gondozáson vagy támogatáson dologzik az önálló életkezdés támogatásán dolgozik reális mérlegelés mellett.	A rendszer nem segíti eléggé a nevelőszülőt, nem látja a hálózat a felmerülő problémákat. Nem veszi észre időben az új elhanyagolást, azt, hogy ismétlődik az alkoholprobléma, valamint figyelmen kívül hagyja a gyermek véleményét és kívánalmait. A gyermek jogok egyértelműen sérülnek.
Ellátórendszer működése az első nevelőszülőkkel való kapcsolatban	Nem hiszik el a panaszokat, csak a nevelőszülő szava érvényesül, problémahárítás a rendszer részéről.	Nem hiszik el a panaszokat.	Nincs reflexió az első nevelőszülőre	Nincs reflexió az első nevelőszülőre	A nevelőszülői hálózat a gyermekvédelmi gyám, nevelőszülői tanácsadó, pszichológus segítségével van jelen a gyermekek és a nevelőcsalád életében.	A gyermekek véleménye számít, ehhez mérten vonják be a segítségeket. Döntést hoznak időben.	A rendszer hártja a problémát, a szenvedést nem látja, a testvéreket magára hagyja, elhanyagolja.
Gondozási hely-váltás: első nevelőszülőhöz kerülés	-	Gyermekek kénytelenek, miután eldöntik, hogy nem szeretnének maradni.	Reflektálatlan az első nevelőszülői család története, mint ahogy a verszerinti családjáé is.	Reflektálatlan az első nevelőszülői család történet, mint ahogy a verszerinti családjáé is.	Terápiás környezet biztosítása, verszerinti család dal való kapcsolat segítése, teljes körű ellátás biztosítása, a hazagondozás szakszerű támogatása.	A nevelőszülő terápiai közeget nyújt a testvéreknek, segíti a nevelőszülői családba való integrációt. Szakmai segítség mellett kezeli az esetleges elakadásokat. A szakellátás a haza gondozáson vagy támogatáson dologzik reális mérlegelés mellett.	Ismét a gyerekek agilitásán múlik, hogy mennyire tudnak beilleszkedni, mik a jövőbeli tervek. A nevelőszülő ehhez háttértámogatást nyújt, de a történet érdemi feldolgozását nem segíti, az érzelmi támogatás is háttérbe szorul.

Esemény	Attília narratívája	Testvér narratívája	Nevelőszülő narratívája	Utógondozó narratívája	A gyermekvédelmi törvény perspektívája, szellemisége	Egy ideális (reflexív) gyermekvédelem és szociális munka gyakorlata	Diszkrepanciák
Attília kapcsolatai							
Első nevelőszülőhöz való viszony	Problémákkal, konfliktusokkal terhelt	Problémákkal, konfliktusokkal terhelt, de Attília kötődik a nevelőanyához	Nevelőanya magára marad, nem fogja Attíliát elég szigorúan	Reflektálatlan a kapcsolat	Stabil érzelmi háttér, ösztönző, támogató	Stabil érzelmi háttér, ösztönző, támogató	Problémákkal, konfliktusokkal terhelt kapcsolat, mely sokáig láthatatlan a gyermekvédelmi segítői háttér számára
Második nevelőszülőhöz való viszony	Szabadabb, partneri	Attília nem vonódott be annyira érzelmileg, cserébe kiegyensúlyozott, partneri a viszony	Attília be van vonva a családi életbe, kvázi-családtag nagytestvérként, kezdetben feszült a viszony, mert szigorú rendet szab a nevelőszülő, iskolai előmenetel kerül a fókuszba, jelenleg az önállóság támogatása a fontos	Jó nevelőszülőknél van, odafigyelnek rá, támogatják a tanulásban, befogadják Attíliát és testvéreivel is, ugyanakkor nincs mély rálátása	Stabil háttér, támogató közeg nyújtása, korábbi elakadások segítése, szolgáltatásokkal való összekötés igény szerint	Stabil háttér, támogató közeg nyújtása, korábbi elakadások segítése, szolgáltatásokkal való összekötés igény szerint	Nevelőszülő és fiatal felnőtt másként jellemzik a kapcsolatot, még ha az támogató is. Reflexív értékeléstől elzárkózik a nevelőszülő, a műltra nem lát rá.
Vérszerinti szülőkkel való viszony	Kezdetben konfliktusos és érzelmileg is megterhelő, apa új családot alapít, anya kallódik, havi rendszerességű kapcsolattartás, anyagi támogatás az apa részéről biztosított, de nincs bizalom	Nem tartja a kapcsolatot velük, de tud arról, hogy Attília tart velük kapcsolatot és az apa időnként tudja is támogatni anyagilag.	Tud az apával és az anyával való kapcsolatról és az esetleges támogatási lehetőségekről.	Keveset tud a családról.	Szülőkkel való kapcsolattartás stabilizálása és alakadás esetén szakmai segítségnyújtás biztosítása.	Szülőkkel való kapcsolattartás stabilizálása és alakadás esetén szakmai segítségnyújtás biztosítása.	Magára marad Attília az érzelmi kaosszal, de a kapcsolattartást támogatják.

Jövőbeli tervek támogatása							
Esemény	Attília narratívája	Testvér narratívája	Nevelőszülő narratívája	Utógondozó narratívája	A gyermekvédelmi törvény perspektívája, szellemisége	Egy ideális (reflexív) gyermekvédelem és szociális munka gyakorlata	Diszkrépanciák
Tanulmányi ambíciók	Ellehetetlenült felsőoktatási tervek, több szakmát tanul	Szorgalmas, Attília ambíciózus.	Tanulmányi nehézsége van, a nevelőszülő közbenjárására sikerül könnyített érettségit szerezni, reális tanulmányi célokat tűznek ki, a szakmatanulást jól tartja.	Piacépes szaktudása van, próbálja jogositvány fele tereini, részleteket azonban nem ismer.	Tanulmányok képességek mentén való támogatása, ehhez szakmai segítség nyújtása igény szerint.	Tanulmányok képességek mentén való támogatása, ehhez szakmai segítség nyújtása igény szerint.	A képességeknek, tanulmányi eredménynek megfelelő a támogatás, bár a felsőoktatási tanulmányok meghiúsulnak. A piacképesség azonban kiemelt szempont. Ösztönző háttér adott.
Munkahelyi/ anyagi ambíciók	Stabil munkahely, stabil lakhatás, a lakhatás nehezen megoldhatóknak tűnik.	Kitartó, de nehéz stabilitást találni, főleg a lakhatás terén.	Nehézséget okoz Attíliának a takarékoskodás, a lakhatás is nehézségekbe ütközhet, bár jár az otthonteremtési támogatás.	Relative jók a kilátásai (a többi gondozotthoz képest), a legfőbb gond az, hogy képtelen spórolni. Otthonteremtés igénybevételéről és a lehetőségekről még nem beszéltek eddig.	Ónálló életre való felkészítés tudatosan: megfelelő végzettség, pénzkezelés, lakhatás, kapcsolat, munkahely.	Ónálló életre való felkészítés tudatosan: megfelelő végzettség, pénzkezelés, lakhatás, kapcsolat, munkahely.	A fiatal felnőtt nem látja, hogy a pénztudatosság mennyire esetleges, nevelőszülő is bagatelizálja ezt, rendszer vizont szinte csak ezt látja. A lakhatás tartós megoldása fellelmeket generál, de szakmai válaszok nincsenek erre, a tervezés húzódik.
Magánéleti ambíciók	Stabil párkapcsolat (tervezett összekötözés)	Attília nehezen kér segítséget, zarkózott	Barátjójével tervez, vele osztja meg a dolgait.	Nincs igazán képen az utógondozó, „úszik az árral” típusnak tartja Attíliát	Személyes (családi és kortársi) kapcsolatok ápolásának segítése.	Személyes (családi és kortársi) kapcsolatok ápolásának segítése.	Attília zarkózott, nevelőszülő integrálásnak éli meg a kapcsolatukat, a kapcsolatot ignorál, utógondozó felszines. Magánéletében a családjára és párjára számíthat.

Esemény	Attila narratívája	Testvér narratívája	Nevelőszülő narratívája	Utógondozó narratívája	A gyermekvédelmi törvény perspektívája, szellemisége	Egy ideális (reflexív) gyermekvédelem és szociális munka gyakorlata	Diszkrpanciák
<p>Kapott szakmai segítség értékelése</p>	<p>Próbál önállóan helytállni, legidősebb nővérére támaszkodhat (anyja helyett anyja, feléző rá), nevelőszülőre számíthat, gyám nem segített, Tegyesz pszichológusát sem érzi elég hatékonynak.</p>	<p>Rendszeresen támogatja anyagilag és érzelmileg, a jövőben is számíthat rá és párjára.</p>	<p>Próbál beszélgetni vele, felkészíteni az önálló életre, de nehezen tudja rávenni, hogy az intézményi támogató háttérre jobban támaszkodjon („vannak lehetőségek”), de Attila bizalmatlan, az utógondozóhoz jár rendszeresen. Elsősorban a párja és a testvérei támogatják.</p>	<p>Elsősorban a család támogatja, tőlük kap anyagi és érzelmi támaszt is, szakemberektől „nem igényel segítséget”, és felszínes kommunikáció (ok: bizalmatlan a kliens), nem is erőltette a bizalmi viszonyt (ok: későn kapcsolódott a folyamatba)</p>	<p>Informális és formális segítői rendszerek mobilizálása, forrásokkal való összekötés, esetleges elakadások segítése.</p>	<p>Informális és formális segítői rendszerek mobilizálása, forrásokkal való összekötés, esetleges elakadások segítése.</p>	<p>Attila magára próbál támaszkodni, csatlódott a gyermekvédelem egyes szegmenseiben és szereplőiben, sokat nem vár. Testvére támogatja minden téren, nevelőszülő próbálja az intézményes segítség fele tereelni, a gyermekvédelem azonban nem proaktív.</p>

Forrás: saját szerkesztés

Az áttekintett szakmai dokumentáció és az interjúk tanulsága alapján megállapítható, hogy Attila a gyermekkori traumákon túl tudott jutni, rendelkezik jövőbeli tervekkel, melyek reálisak is, még ha az önálló életkezdéshez számos kompetenciája, szociális skillje erősítésre szorul. Úgy tűnik, hogy leginkább családi segítséggel tudja a vele történeteket pozitív irányba átfordítani sorsának hosszútávú rendezése érdekében. Jelenlegi helyzetében pozitívum az is, hogy a nevelőszülő támogatja terveiben, döntéseiben, ehhez elegendő szabadságot és személyes teret igyekszik nyújtani. Testvérei és párkapcsolata jelenti számára az érzelmi biztonságot. Az elmúlt években rendeződött a szülőkkel való kapcsolat is, bár ebben érdemi szakmai segítséget nem kapott. A gyermekvédelmi szakellátás életében betöltött szerepéről és jelentőségéről vegyes képet őriz, hiszen inkompetensnek tartotta az alapellátás szereplőit, úgy vélte, hogy a szülők támogatási igényére sem reagáltak (Rácz – Bogács 2020). A szakellátás pedig arra kényszerítette, hogy újra élje „idegenek” között a vérszerinti családban elszenvedett traumákat és sérelmeket. A rendszerrel szembeni bizalmatlansága onnan ered, hogy többször csalódott az őt körülvevő felnőttekben. Ezt a jelenlegi nevelőszülő elfogadta, mely empatikusságának is a jele lehet és ennek tudatában építi a köztük lévő kapcsolatot.

Ugyanakkor az utógondozott helyzetének értékelése a jelenre és a jövőre fókuszál, de marad belőle a traumatikus gyermekkor és a gyermekvédelem egyes szereplői felelősségének azonosítása. A pozitív jövőkép a fiatal felnőtt kedvező helyzetéből is ered, mely inkább a támogató családi háttérrel és a fiatal egyéni törekvésein múlik (Rácz 2012). Ez aggodalomra ad okot, egyrészt azért, mert előfordulhat olyan helyzet, hogy a fiatal segítségre szorul, de nem akarja bevonni nevelőszülőjét, másrészt a nevelőszülő is elakadhat a támogatási folyamatban. Jelen esetben ez azért is aggasztó, mert a rendszer diszfunkciói, a szakemberek esetleges beavatkozásai és jelenléte miatt már kétszer került Attila veszélyeztető élethelyzetbe, igaz gyermekként. Úgy alakult, hogy Attila életút felelőse saját maga lett, hiszen sem a szülei, sem a két nevelőszülői család, sem a gyermekvédelmi gyám, majd a nagykorúvá válást követően az önálló életkezdést segítő utógondozó nem tudott/tud valódi segítséget és biztos háttérrel nyújtani. E viszonyokat számos féltreértés és bizalomvesztés terheli. A segítő háttér bár ott van mögötte, de úgy értékelhetjük, hogy jellemzően passzív szerepben. Attila sok helyzetben azt élte meg, hogy gyermekként is gyermekkorú testvéreire számíthatott, felnőttként is a korábban anyai szerepbe belekényszerülő nővére ad érzelmi biztonságot.

ÖSSZEZÉS

Esettanulmányunk célja az volt, hogy mind az ellátotti, mind az ellátói oldal perspektívájából ránézzünk egy gyermekvédelmi történetre a gyermek családban tartására tett erőfeszítések és a szakellátásban való gondozás, nevelés, majd nagykorúvá válás és önálló életkezdés támogatás dimenziói mentén. Ha gyermekvédelemmel érintett hátrányos helyzetű gyermekekkel dolgozunk, számos tényezőre figyelni kell, melyek a sikeres beavatkozást előmozdíthatják, mint például a beavatkozás és bizalom helyes egyensúlyának megteremtése; az esetvitelben érintett szakemberek szakmai támogatása; a szolgáltatók közti együttműködés; rugalmasság a rendszer szereplői részéről, illetve a reflektálás az egyéni igényekre (Templeton et al. 2006). A bemutatott esetvitelben ezek rendre hiányoztak vagy esetlegesek voltak.

A „fair döntés elve” szerint a gyermekvédelmi rendszer döntési mechanizmusait, méltányosság, jól dokumentáltság, megalapozottság, valamint a helyzet rendezéséhez adekvát segítség kell jellemezze. Ennek fényében érthető, hogy az általunk bemutatott esettanulmányban hogyan és hol csúsztak el egymás mellett a segítői és segített perspektívák, illetve miért épp az adott válaszok születtek az egyes élethelyzetek megtámogatására (pl. a szülői kompetenciák erősítésére).¹¹ Azt láthattuk, hogy a gyermekvédelmi rendszer egy-egy krízishelyzet elmúltával visszavonult: a kliens ágenciáját visszaadja, de a problémák hosszú ideig tartó fennmaradása és cirkularitása azt jelzi, hogy űrt is hagy maga mögött, azt követően, hogy több mint egy évtizedig a saját kereteihez próbálta illeszteni a család történetét.

Láthattuk a különböző szakpolitikai ágazatok közötti együttműködés hiányosságait is: a gyermekjólét és az egészségügy találkozásánál, amikor is érzéketlennek mutatkozott az orvos a probléma iránt, és ezzel el is vágta a további szakértői segítségnyújtás útját vagy gondoljuk arra, ahogy a gyermekbántalmazást vagy a családon belüli erőszak kérdését kezelte a rendszer.

Az utógondozói ellátás rendszerének kritikája is felsejlik a bemutatott gyermekvédelmi élettörténetből, hiszen érződik, hogy nincsen az utógondozó az események alakításába érdemben bevonva, nincs bizalmi kapcsolat a segítővel (Rácz 2012).

Úgy véljük, hogy az egyéni élettörténeten keresztül – több narratíva megismerése által – számos rendszerszintű problémára sikerült rámutatnunk a gyermekjóléti- és védelmi rendszer reakcióinak és diszkrpanciáinak bemutatásával. Attila példája jól mutatja, hogy a szenvedés egyfelől tapasztalat, másfelől konstrukció. Gyermekként önmaga és testvérei, de valójában édesanyja és bizonyos élettörténeti pontokon édesapja számára elviselhetetlenné vált világban a gyermekvédelem és tágabban a társadalompolitika rendszere és a benne dolgozó szakértők olyan interpretációs és oktulajdonítási sémákra támaszkodtak, melyek időben nem adtak választ a szenvedésre, és ha történt is valamilyen intézményi segítségnyújtás, az több ponton elszakadt a valóságtól (Rose 1999).

IRODALOM

Balogh Karolina – Gregorits Péter – Rácz Andrea (2019): A gyermekvédelmi intézményrendszer működési környezetének vizsgálata a 'gyermekvédelem mint szolgáltatás' értelmezési keretrendszer tükrében. *Esély*, 3: 26–47.

http://www.esely.org/kiadvanyok/2019_3/esely%20teljes_2019_3.pdf?fbclid=IwAR-2p6lmdak2KUtiWEJRFsJfDjkl_y-GUs0sfr74ADJ6Tr-m092H5GnPKVwo (Utolsó elérés: 2021. 02. 12.)

Castel, R. (1998): A szociális kérdés alakváltozása. Budapest: Max Weber Alapítvány / Wesley Zsuzsanna Alapítvány.

Cossar, J. – Brandon, M. – Jordan, P. (2014): 'You've got to trust her and she's got to trust you': children's views on participation in the child protection system. *Child and Family Social Work*, 103–112. <https://doi.org/10.1111/cfs.12115>

¹¹ Lásd erről bővebben a Rubeus Egyesület modellprojektjeit a témában, melyek 4. éve foglalkoznak a szülőség megerősítésével a gyermekjólét és gyermekvédelem szereplőinek megszólításával: <http://rubeus.hu/projektek/csaladi-egyensuly-tamogatasa-a-gyermekvedelemben>

- Czibere Ibolya – Gerő Márton – Kovách Imre (2017): Újraelosztás és integráció. In: Kovách Imre (szerk.): Társadalmi integráció. Szeged: Belvedere.
<http://mek.oszk.hu/18800/18811/18811.pdf> (Utolsó letöltés: 2021. 02. 12.)
- Darvas Ágnes – Ferge Zsuzsa (2013): Gyerekesély programok kistérségi alkalmazása – a gyakorlat dilemmái és tanulságai. In: Czibere Ibolya – Kovách Imre (szerk.): Fejlesztéspolitika, vidékfejlesztés. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 169–214.
- Ferge Zsuzsa (2012): Vágányok és vakvágányok a társadalompolitikában. Budapest: L'Harmattan.
- Gulyásné Kovács Erzsébet – Tóth Judit Nikoletta (2017): A magyar gyermekvédelem 20 éve – amit a számok mutatnak. In: Lakner Zoltán (szerk.): „...Nem csak szív kell, de tudás is kell!” 20 éves a Gyermekvédelmi törvény. Budapest: SZOSZAK.EU Nonprofit Kft., 30–51.
- Fővárosi Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat (2009): Hogyan határozhatóak meg a szakellátásba kerülés okai? – Együttműködés a gyermekvédelemben I. (munkaanyag)
http://www.macsgyoe.hu/downloads/szakmai_anyagok/bekeruleszaro.pdf (Utolsó letöltés: 2021. 02. 12.)
- Juhász Gábor (2015): Államcél, paradigmaváltás és aktuálpolitikai alkotmányozás. A szociális jogok védelme az Alaptörvényben. *Esély*, 26(1): 3–32.
- Kálmánchey Márta (2001): Nevelőszülőnél élő gyerekeknél előforduló pszichés problémák. *Család, Gyermek, Ifjúság*, 2: 45–53.
- KSH (2012): Állami gondoskodástól a mai gyermekvédelemig. Budapest: KSH. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/allamigondoskodas.pdf> (Utolsó letöltés: 2021. 02. 12.)
- Misetics Bálint (2017): Lakáspolitikai és hajléktalanság. In: Ferge Zsuzsa (szerk.): Magyar társadalom- és szociálpolitika 1990–2015. Budapest: Osiris, 338–363.
- Rácz Andrea – Székely Áron (2005): Küzdelem az ingatlan-visszaélések ellen (kutatási zárótanulmány) Budapest: Rubeus Egyesület.
http://rubeus.hu/wp-content/uploads/2013/09/24395_lakmaff_zarotan_2005_vegso.pdf (Utolsó letöltés: 2021. 02. 12.)
- Rácz Andrea (2012): „Barkácsolt életutak, szekvenciális (rendszer)igények” – Gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedett fiatal felnőttek iskolai pályafutásának, munkaerőpiaci részvételének és jövőképeinek vizsgálata. Budapest: L'Harmattan.
- Rácz Andrea (2016): Gyermekvédelem mint fragmentált társadalmi intézmény. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Rácz Andrea (2017): Sorsok a gyermekvédelemből. Az SOS Gyermekfaluból kikerült fiatalok tapasztalatai. *Esély*, 5: 92–105.
- Rácz Andrea – Bogács Ernő (2020): Arcok és arctalan családok a gyermekvédelemben. *Szociálpedagógia*, 2020/15: 69–93.
- Rose, N. (1999): *Governing the soul*. London: Free Association Books.
- Rubeus Egyesület (2014): Jó szülő-e az állam? A corporate parenting terminus gyakorlatban való megjelenése. (Szerk. Rácz Andrea) Budapest: Rubeus Egyesület. http://rubeus.hu/wp-content/uploads/2014/05/CPnemzetkozi_2014_final.pdf (Utolsó letöltés: 2021. 02. 12.)

- Rubeus Egyesület (2016): Indikátorok és evaluációs modellek a gyermekvédelemben (szerk. Rácz Andrea), Rubeus Egyesület, Budapest. http://rubeus.hu/wp-content/uploads/2015/08/eval_konyv_2016_FINAL_20160723.pdf (Utolsó letöltés: 2021. 07. 30.)
- Rubeus Egyesület (2018): Átmeneti ellátások fejlesztési lehetőségei a gyermekvédelem különböző szegmenseiből (szerk. Rácz Andrea), Budapest: Rubeus Egyesület. http://rubeus.hu/wp-content/uploads/2019/03/atmenetigondozas_2018_Rubeus_FINAL_20181206.pdf (Utolsó letöltés: 2021. 02. 12.)
- Sik Domonkos (2018): Válaszok a szenvedésre. Budapest: ELTE-Eötvös Kiadó.
- Sik Domonkos – Nyilas Mihály – Rácz Andrea – Szécsi Judit – Takács Erzsébet – Zakariás Ildikó (2019): Kontingens szolidaritás – elemzési szempontok a késő modern segítői interakciók vizsgálatához. *Esély*, 4: 3–29. http://www.esely.org/kiadvanyok/2019_4/esely_2019-4-3-29.pdf (Utolsó letöltés: 2021. 02. 12.)
- Sik Domonkos – Nyilas Mihály – Rácz Andrea – Szécsi Judit – Takács Erzsébet – Zakariás Ildikó (2020): Kontingens szolidaritás – elemzési szempontok a késő modern segítői interakciók vizsgálatához (2. rész) *Esély*, 1: 3–23. http://www.esely.org/kiadvanyok/2020_1/esely-2020-1.pdf (Utolsó letöltés: 2021. 02. 12.)
- Szikra Dorottya (2019): Ideology or Pragmatism? Interpreting Social Policy Change under the „System of National Cooperation”. In: Kovács, J. M. – Trencsényi, B. (szerk.): *Brave New Hungary. Mapping the System of National Cooperation*. London: Lexington Books, Rowman and Littlefield, 225–241.
- Szilvási Léna (2005): Családok a gyermekvédelem határán: Integrációt erősítő és dezintegráló beavatkozások a szociális intézményekben. *Kapocs*, 2: 1–30.
- Templeton, L. – Zohhadi, S.– Galvani, S. – Velleman, R. (2006): “Looking Beyond Risk” Parental Substance Misuse: Scoping Study. Scottish Executive St Andrew’s House, Edinburgh. <http://www.dldocs.stir.ac.uk/documents/beyondrisk.pdf> (Utolsó letöltés: 2021. 02. 12.)